

NODAVLAT TA'LIM MUASSASALARINI MOLIYALASHTIRISH MANBALARI

Jaloliddin Salohiddinov

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
“Moliya” kafedrasida o'qituvchisi

Mirasror Tirkashev

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushu maqolada ta'lim muassasalarini moliyashtirish manbalarini o'rgandik va ulardan samarali foydalanish yo'llari va istiqbollarini to'g'risida fikr va mulohazalar yuritdik. Bugungi kunda jahondagi nufuzli oliy ta'lim muassasalari ilm-fanning yirik o'choqlari hisoblanishi hech kimga sir emas. Hozirda yangidan-yangi oliy o'quv yurtlari, dunyodagi yitakchi universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Shu nuqtai nazardan xususiy oliy ta'lim muassasalaridagi moliyaviy holat tahlil qilingan va ta'lim muassasalarining daromadlari manbalarining barqarorligini ta'minlash yo'llari bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar asoslab keltirilgan.

Tayanch so'zlar: ta'lim muassasalari, davlat-xususiy sherikchiligi, nodavlat ta'lim tashkilotlari, kontrakt, daromadlar, xarajatlar, respublika byudjeti, smeta, shtat birliklari, daromad bazalari, soliqlar, moliyaviy tahlil.

Respublikamizda yaqin yillardan buyon ta'lim tizimiga, xususan oliy ta'lim tizimiga juda keng imkoniyatlar berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Yoshlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasida “Mamlakatimizda yuqori bilim va malakaga ega bo'lgan, raqobatbardosh kadrlar tayrlash muqsadida oliygohlar soni 127 taga etkazildi, 26 ta xorijiy oliy ta'lim muassasasining filiallari ochildi. Shuningdek, keyingi 5 yilda oliy ta'limga qabul kvotasi 3 barobar oshirilib, joriy yilda 182 ming yoshlar uchun talaba bo'lish imkoniyati yaratildi. Bu – umumiyqamrov 28 foizga etdi, deganidir. Vaholangki, 4 yil avval bu raqam atigi 9 foizni tashkil etardi. Davlat grantlari 21 dan 47 mingtaga ko'paytirilgani, ehtiyojmand oilalarga mansub 2 ming nafar qizlarga oily o'quv yurtlariga kirish uchun alohida grantlar

atjratilgani yoshlarimiz kelajagini ta'minlashga qaratilgan amaliy e'tiborimiz namunasidir”¹ deb ta'kidlashlari, oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlarini yangi bosqichga olib chiqishga asos bo'ladi.

Hozirgi kunda davlatimizda islohotlar faqat iqtisodiyot sohasida emas, boshqa sohalarda ham olib borilmoqda, bu - avvalo, institutsional islohotlar bo'lib, ular eski markazlashtirilgan iqtisodiy tizimni yangi, erkin boshqaruv tizimiga o'tkazishni, uni rag'batlantiruvchi, hayotiy faoliyatga aylantirishni ta'minlaydi. Shu nuqtai nazarda ta'lim tizimida ham tub islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning muhim asoslari, jumladan, quyidagilar bo'ldi:

- respublikaning demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyat barpo etish yo'lida barqaror ilgarilashi;

- mamlakat iqtisodiyotida radikal o'zgarishlar amalga oshirilishi, respublika xo'jaligining xom ashyo ustun yo'nalishidan raqobatbardosh pirovard mahsulot ishlab chiqarishga izchil transformatsiyasini, mamlakat eksport salohiyati kengaytirilishi;

- davlat ijtimoiy siyosatida shaxs manfaatlari va ta'lim ustivorligini qaror toptirish;

Ta'lim tizimining samaradorligi uni moliyalashtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Davlat ta'lim muassasalarini moliyalashtirish O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlaridan, tumanlar va shaharlar byudjetlaridan, kadrlar buyurtmachilarining mablag'lari hisobidan, shuningdek byudjetdan tashqari mablag'lar hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi. Davlat ta'lim muassasalari ustavida belgilangan vazifalarga muvofiq pulli ta'lim xizmatlari va boshqa xizmatlar ko'rsatish, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega.

Pulli ta'lim xizmatlarini ko'rsatish davlat ta'lim muassasalarining asosiy faoliyatiga to'sqinlik qilmasligi kerak. Davlat ta'lim muassasalarida qo'shimcha ta'lim xizmatlari ko'rsatganlik uchun haq undirish tartibi ular tomonidan mustaqil

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Yoshlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi maruzasi//<https://president.uz/uz/lists/view/4463>



ravishda belgilanadi. Davlat ta'lim muassasalari pulli ta'lim xizmatlari va boshqa xizmatlar ko'rsatish hamda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish hisobidan olingan pul mablag'larini mustaqil ravishda tasarruf etishga haqli.

Ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishning qo'shimcha manbalari quyidagilardan iborat:

□□shartnomalar asosida, shu jumladan chet ellik jismoniy yoki yuridik shaxslar bilan tuzilgan shartnomalar asosida kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hisobidan tushgan mablag'lar;

□□jismoniy va yuridik shaxslarning buyurtmalari asosida ilmiy-tadqiqot, o'quv-uslubiy va qonunda taqiqlanmagan boshqa ishlarni bajarish hisobidan tushgan mablag'lar;

□□ta'lim tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilgan mahsulotni, bajarilgan ishlarni va ko'rsatilgan xizmatlarni realizatsiya qilishdan olingan daromadlar;

□□binolar, inshootlar va asbob-uskunalarni ijaraga berish hisobidan tushgan mablag'lar;

□□ta'lim tashkilotlarining bo'sh turgan pul mablag'larini bank muassasalariga depozitlarga joylashtirish hisobidan olingan pul mablag'lari (foizlar);

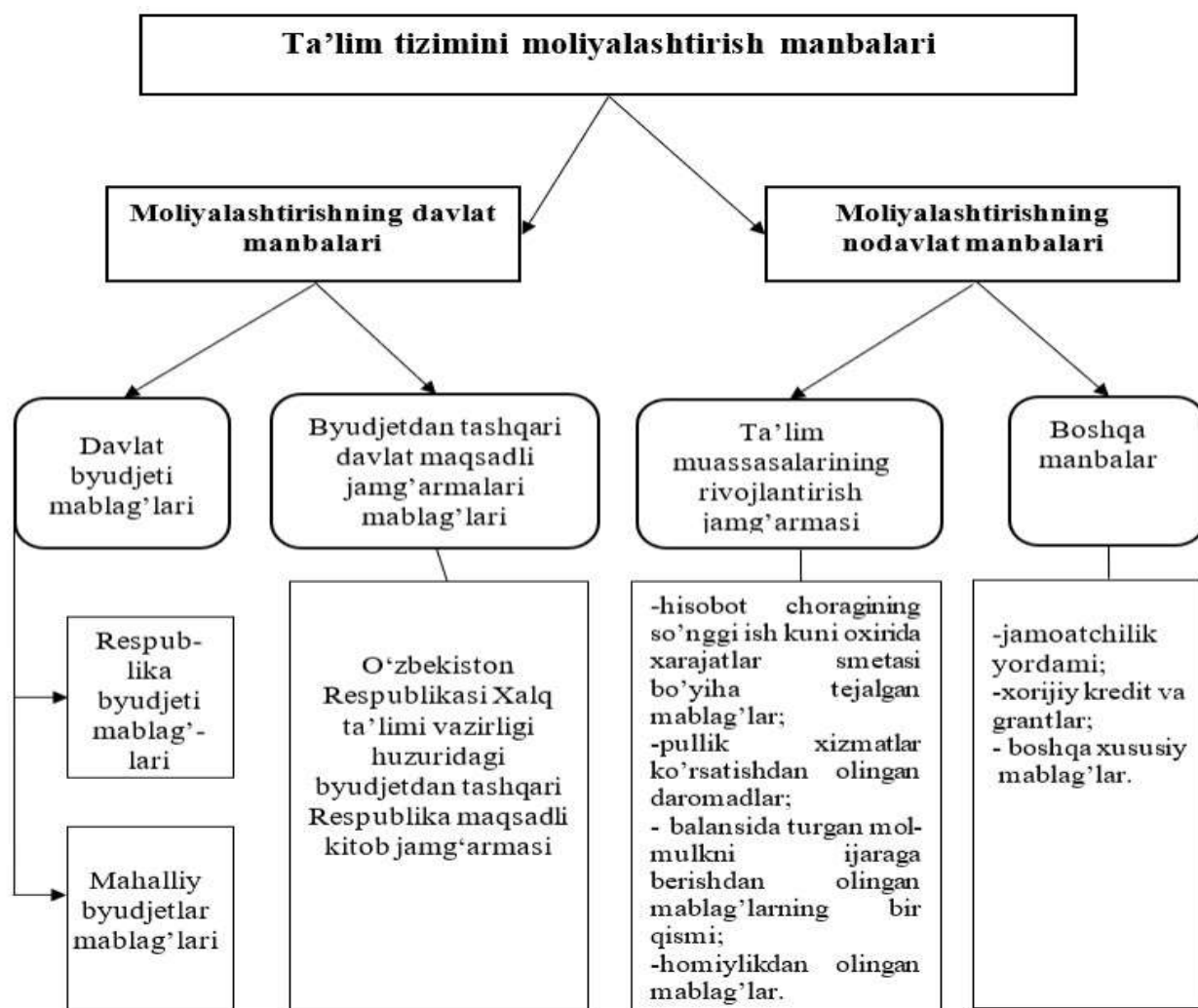
□□davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratiladigan mablag'lar;

□□bank kreditlari va ssudalari;

□□jismoniy va yuridik shaxslarning xayriya mablag'lari.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, bugungi kunda ta'lim tizimini moliyalashtirish manbalarini quyidagicha tizimlashtirish mumkin.

Research Science and Innovation House



1-rasm. Ta'lim tizimini moliyalashtirish manbalari²

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmonida³ O'zbekiston Respublikasining 2030 - yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish, xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va byudjetdan mablag' bilan ta'minlashning

² www.openscience.uz / ISSN 2181-0842

samaradorligini oshirish; davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish hisobiga davlat ta'lim tizimida raqobat muhitini kengaytirish; xalq ta'limi tizimida faoliyat ko'rsatishning jozibadorligini oshirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlarining mehnatiga haq to'lash, moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy himoya qilish darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish kabi vazifalar ko'zda tutilgan.

Ta'lim tizimining moliyalashtirish mexanizmining muhim elementi bo'lib moliyalashtirish manbalari hisoblanadi. Bugungi kunda jahon amaliyotida ta'lim muassasalarini moliyalashtirishda 2 ta manbadan foydalaniladi:

- byudjet mablag'lari;
- byudjetdan tashqari mablag'lar.

Davlat byudjeti xarajatlari tarkibida ta'lim xarajatlari eng katta ulushga ega bo'lib, 2017-yilda ijtimoiy soha xarajatlarining 58,7 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda 44,4 foizni tashkil etishi rejalashtirilgan. Davlat byudjeti jami xarajatlari tarkibidagi ulushi esa mos ravishda 2017-yilda 32,4 va 2021-yilda 20,9 foizni tashkil etgan holda, 2023-yilda 21,7 foizni tashkil etishi rejalashtirilgan. Mamlakatimizda ta'lim tizimini byudjetdan moliyalashtirish hajmi 2023- yilda 2017- yilga qaraganda 2,5 barobarga ortishi rejalashtirilayotganligiga qaramay, uning jami byudjet xarajatlari tarkibidagi ulushi qariyb 11,7 foizga kamaygan. Buning asosiy sabablaridan biri sifatida so'nggi yillarda mamlakatimizda davlat-xususiy sheriklik asosidagi hamda xususiy ta'lim muassasalarining ko'payganligi e'tirof etish mumkin.

Shuningdek, so'nggi yillarda butun dunyo bo'ylab o'zining ham iqtisodiy, ham ijtimoiy zararini ko'rsatayotgan pandemiya tufayli ko'plab davlatlarning asosiy xarajatlari sog'liqni saqlash sohasiga sarflanmoqda. Bunday holatni mamlakatimizda ham yuzaga kelishi hamda davlat byudjeti tarkibida davlat qarzlarini qaytarish bo'yicha xarajatlarning ham ortishi davlat byudjeti xarajatlari tarkibida ta'lim xarajatlarining ulushini past darajada qolishiga sabab bo'lmoqda.

Moliyaviy mustaqillik berilgandan keyin bir qancha oliy ta'lim muassasalari yaxshigina daromad bilan yilni yakunlagan bo'lsa, ba'zi oliy ta'lim muassasalari haqida bunday deya olmaymiz.



2023-yilni eng katta daromad bilan yakunlagan oliygoh – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. Daromadlar va xarajatlar o‘rtasidagi eng katta salbiy farq Samarqand davlat universitetida kuzatilgan.

Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi respublikadagi 69 ta davlat oliygohining 2023-yildagi daromadlari va xarajatlari haqida ma’lumotni ochiqdadi.

Qayd etilishicha, hisobotda keltirilgan davlat OTMlarining o‘tgan yildagi umumiy daromadi – 8 trln 770 mlrd 728 mln so‘mni, xarajatlari esa 8 trln 102 mlrd 825 mln so‘mni tashkil etgan.

OTM daromadlari quyidagilardan shakllangan:

- budjetdan moliyalashtirilgan mablag‘lar (umumiy daromadlarning 25 foiz);
- to‘lov-kontrakt asosida o‘qitish uchun tushgan tushumlar (71,6 foiz);
- rivojlantirish mablag‘lari bo‘yicha daromadlar (3,4 foiz).

Respublika kesimida eng ko‘p umumiy daromadlar O‘zbekiston Milliy universiteti (435 mlrd so‘m) Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti (371 mlrd so‘m), Farg‘ona davlat universiteti (368 mlrd so‘m) Urganch davlat universiteti (365 mlrd so‘m) va Samarqand davlat universitetida (351 mlrd so‘m) shakllantirilgan.

Xulosa: O‘zbekistonda ham shu kabi rejalar o‘zini qanchalik oqlashini vaqt davomida ko‘rib boramiz. Mexanizm to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilib, moliyaviy mustaqil OTMlar oliy ta’limni sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarishiga umid qilib qolamiz. O‘zbekiston Respublikasi boshqa mamlakatlarga qiyosan olganda inson taraqqiyoti ko‘rsatkichlari borasida ham yaxshi o‘rinlarda turadi. Respublikada Yalpi milliy mahsulotning taxminan 10 % ga yaqini, davlat budjetining esa 35% atrofidagi moliyaviy mablag‘lari ta’lim tizimiga yo‘naltirganligi quvonarli hol. Ammo ta’limga sarf-harajatlar o‘sishi nafaqat budjetdan moliyaviy mablag‘larni ko‘paytirish, qolaversa shakllanish mexanizmi yetarlicha tadqiq etilmagan budjetdan tashqari yangi manbalar bilan ham ta’minlandi. Ilgari moliyaviy ta’minlash mexanizmi ta’lim muassasalari ehtiyojlariga mablag‘lar ajratish qat’iy reglamentlangan tartibiga asoslangan edi. Hozir esa oliy o‘quv yurtlariga moliyaviy-xo‘jalik mustaqilligini berishni nazarda tutuvchi moliyaviy ta’minlash aralash modeli borgan sayin keng tarqalmoqda. Moliyaviy mablag‘ bilan ta’minlash hozirgi tizimi ta’lim xizmatlari bozori va mehnat bozorini inobatga olgan holda tashkil etilgan.



Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.U.Salokhiddinov Prospects for the development of digitized financial services in commercial banks journal of ethics and governance 03 Issue: 10 / Oct - 2023 ISSN: 2181-2616
2. J.U.Salokhiddinov N.M.Murtazoyev prospects for attracting investments and improving Journal of Advanced Research and Stability efficiency Issue: 10 | Oct - 2023 ISSN: 2181-2608
3. Ruziev, Z. I. (2022). The Role of Taxes in the Formation of State Budget Revenues. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(09), 58-65.
4. Ruziev, Z. I., Kadirov, L. K., Ostonova, M. E., Baratov, B. S., & Ortiq, S. (2020). The role of income tax individuals in replenishing state budget revenues. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(7 Special Issue), 2033-2037.
5. Murtazayev, N. R., & Saloxiddinov, J. U. (2023). INVESTITSİYALARNI JALB QILISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 3(10), 56-60.
6. Egamberdiyev Muradulla Farhad ugli, Salokhiddinov Jaloliddin Ulugbek ugli 2024 For the Research Paper Title “IMPACT OF LOCAL BUDGET REVENUES ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES” Volume04 Issue05 ISSN 2750-8587 SJIF20247.853 ArticleLink:<https://eipublication.com/index.php/eijmrms/article/view/1785> Pages29-32.
7. MY Tirkashev, «THE ROLE OF SMALL SCALE BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF MARKET ECONOMY», МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА Учредители: Общество с ограниченной ответственностью” Моя профессиональная карьера”, 34, 2022, 97-102 с.;
8. M Yu Tirkashev, NB Eshtemirov, «FACTORS OF EFFECTIVE USE OF MECHANISMS TO IMPROVE FINANCIAL CONTROL», 2022, Вестник магистратуры, 3-2 (126), 111-112 с.;
9. Kh.Q.Raufov Analysis of the Development of The Digital Economy in Our Country. International Journal of Scientific Trends- ISSN2980-4299 ISSN(print) 2980-4329, Volume: 2, Issue 12 December - 2023